

УДК

Виховання оптимістичного світосприйняття підлітків Як важлива педагогічна проблема

Л.М. Соколовська,

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,

Житомирський агротехнічний коледж

У статті розглядається виховання оптимістичного світосприйняття підлітків як важлива педагогічна проблема. Розкривається думка, що праці психологів та педагогів різних епох допомагають краще усвідомити розуміння оптимістичного ставлення до життя і є методологічною основою для вивчення цього явища. Стверджується, що сучасне розуміння оптимізму ґрунтується на бадьорому і життєрадісному світовідчутті, вірі підлітка у власні можливості, в успіх, у краще майбутнє.

Ключові слова: оптимістичне світосприйняття, підліток, духовний розвиток, психолого-педагогічна проблема.

The article deals with cultivation of optimistic attitude towards life of a personality as a psychological and pedagogical problem. It has been substantiated, that the works of psychologists and teachers of different epochs help you understand the concept of optimistic attitude towards life better, and that they are the methodological basis for the study of this phenomenon. Current understanding of optimism is based on cheerful attitude to the world, faith in our own human capabilities, success, in a better future.

Key words: optimistic attitude towards life, adolescent, spiritual development, psychological and pedagogical problem.

Постановка проблеми.

Зважаючи на сучасні перетворення в суспільно-політичному житті України, особливого значення набуває проблема виховання оптимістичного світосприйняття підлітків, готовності активно діяти на благо країни, особистісної відповідальності за власні дії та долю Батьківщини. Про актуальність цієї проблеми зазначено в Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Завдання освіти – «визначення нової стратегії виховання як багатокомпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави» [8]. Пріоритетними напрямками є «патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін» [8]. Тільки глибокий дух оптимізму, велике бажання змінювати життя на краще, міцна віра в майбутній успіх допомагають людині в щоденній боротьбі

з труднощами. Виховати життєрадісність та оптимістичне ставлення до життя підлітків – означає допомогти їм адаптуватися до нових умов, здолати тимчасові невдачі, стати стійкими в стресових ситуаціях та залишитися здоровими, впевнено рухатися на шляху духовного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему виховання оптимістичного світосприйняття молодого покоління досліджували І.Д. Бех, О.М. Докукіна, К.О. Журба, М.С. Замишляєва, Т.В. Кравченко, В.Г. Постовий, В.О. Сухомлинський та інші науковці.

Постановка завдання.

Отже, метою статті є дослідження проблеми виховання оптимістичного світосприйняття підлітків на основі праць психологів та педагогів.

Результати досліджень.

Багато вчених стверджують, що оптимістичному ставленню до життя сприяє знайдений людиною його сенс. В. Франкл висунув і підтвердив гіпотезу, що сенс життя потрібно не лише шукати, а досягати; його відсутність породжує так званий стан екзистенціального вакууму. Реалізуючи сенс свого життя, людина реалізовує саму себе [16, с. 15]. Учений розкривав оптимізм через поняття «щастя»: відчуття щастя не може бути метою, до якої прагне людина, а явищем, що супроводжує досягнення мети.

Життя може зробити змістовним радість, але лише тоді, коли людина визначає сенс власного життя. Людина повинна любити життя, обрати мету свого існування, усвідомивши власну неповторність та унікальність. Проблема сенсу життя є особливо гострою в старшому підлітковому віці, коли молоді люди у своїх духовних пошуках раптом починають розуміти всю неоднозначність людського існування.

Правомірним, на нашу думку, є твердження В. Франкла про те, що втілення й виявлення в роботі людини тих неповторних рис, які становлять індивідуальність особистості і наповнюють смыслом і радістю її життя, залежать не від соціального статусу, професії людини, а від неї самої. У своєму повсякденному житті людина рухається в напрямі, позитивним полюсом якого є успіх, а негативним – поразка [16, с. 303]. Успіх людини залежить не від долі, а від її рішень і ставлень, які вона здатна знайти і втілити навіть у безнадійних ситуаціях.

Висловлену думку доповнює Е. Фром, який стверджує, що щастя – не мета, а переживання, яке супроводжується зростанням сил. Людина має бути відповідальною за саму себе і визнати, що тільки власними зусиллями надасть своєму життю сенсу. Немає іншого сенсу життя, крім того, який досягається шляхом розкриття власних сил у продуктивній, творчій життєдіяльності. Віра, що є важливою складовою оптимістичного ставлення до життя, є раціональною. Вона базується на життєвому досвіді особистості, на здатності отримувати знання й усвідомлювати їх, тобто раціональна віра – це результат власної внутрішньої активності думки й почуттів [17, с. 229–230].

У контексті нашого дослідження цінними є погляди К.Г. Юнга, який вважав, що при фрустрації людини в процесі онтогенетичного розвитку, коли не відбувається

задоволення потреб, з'являються різні негативні переживання: роздратування, розчарування, зневіра, тривога, відчай тощо. Фрустрація виникає в ситуаціях конфлікту, коли задоволення потреби наштовхується на перепони, які важко здолати. Це є причиною нервових станів особистості і негативно впливає на її оптимістичне ставлення до життя.

Багато педагогів вважають, що під впливом інших людей відбувається формування поглядів та установок особистості, її оптимістичного ставлення до життя. Позитивні висловлювання батьків, учителів, друзів на адресу підлітка зміцнюють установки на позитивне сприйняття життя; у майбутньому їм вдається успішніше і легше діяти в потрібному напрямі. Поразки, невдачі в минулому негативно впливають на віру в успіх, а, отже, й на ставлення до життя. Після серії невдач людина втрачає впевненість у собі, очікує поразки і в наступних спробах. Ось чому важливими є навіть невеликі позитивні результати в діяльності. Досягнення певної проміжної мети, як вважає О.М. Леонтьєв, створює ситуацію успіху, посилює мотивацію людини [9].

Як стверджує М. Зелігман, поділ людей на категорії оптимістів і песимістів є виправданим. Оптимістичність людини значно впливає на її життя: людей з оптимістичним ставленням до життя частіше приймають на конкурсні посади, ніж тих, хто має песимістичний настрій; вони мають краще здоров'я, триваліше життя, рідше впадають у депресії, частіше досягають успіхів. На думку науковця, песимістів можна навчити, як стати оптимістами [6].

Життєвий шлях, на думку Л. В. Сохань, – це життя, свідомо побудоване і практично прожите особистістю на основі розуміння сенсу життя і власного місця в ньому. Самореалізація має значення лише тоді, коли людина отримує задоволення від реалізації своєї мети, діяльності. У тому, яке місце відводить собі людина у світі, який життєвий шлях вона запланувала, які цілі реалізовує протягом життя, проявляється спрямованість як стійка характеристика особистості, що істотним чином зумовлена сформованістю в людини тих чи інших соціально цінних якостей. Спрямованість впливає на все життя людини і виражається в ціннісних орієнтаціях, реалізації протягом життя моральних принципів, розвитку тих чи інших здібностей, нарешті, в оптимістичному ставленні до свого життя. Самопізнання, самореалізація і саморозвиток особистості, як стверджує Л. В. Сохань, – це природні взаємозумовлені процеси. Пізнаючи себе, особистість розвивається, а розвиваючись – реалізує себе. Самореалізуючись, особистість завжди виходить за межі досягнутого. З огляду на це самореалізація є творчістю, бо саме в повній самореалізації особистість виходить за межі власного розвитку, у неї формується оптимістичне ставлення до життя [13].

Пропонуючи і обґрунтовуючи соціально-психологічну концепцію життєвих криз особистості, їх сутність, характер їх переживання, шляхи подолання (психологічне загартування, уникнення невротичних симптомів, збереження віри в себе і у своє майбутнє), Т. М. Титаренко зосереджує увагу на найголовніших, найти-

повіших кризових ситуаціях, більшість яких відома людині з власного досвіду або досвіду родини, друзів, колег, знайомих. Науковець визначає форми прояву кризового стану особистості в контексті ставлення до власного життя, буденних навантажень та раптових несподіванок тощо, приділяє увагу повсякденній психологічній травматизації та технікам життя в складних умовах, проблемам психокорекції та психотерапії стресових станів особистості, що надзвичайно важливо в житті [15].

Люди з оптимістичним ставленням до життя позитивно налаштовані і завжди досягають поставленої мети. Вони вірять в успіх, а підсвідомість лише виконує закладену в неї програму. Такі люди щасливі: легко переживають невдачі, усією душею радіють успіхам і не схильні до невротичних захворювань.

За словами психологів, невдачі є одним із головних бар'єрів на шляху розвитку особистості. Проте сьогодні, як і раніше, зазначає Л. В. Данилова, деякі здібні підлітки, лідери дуже пишаються своїми постійними успіхами, а багато хто часто зазнає поразки. Покарання лише посилює відчуття невдачі. Шкідливим є те, що в молодій людині незабаром притуплюється почуття гіркоти, «емоційна товстошкірість призводить до товстошкірості моральної. Людина може втратити почуття власної гідності – за це доводиться довго розплачуватися суспільству недовченими та недовихованими людьми, нещасливими та знедоленими» [4].

Однією з умов успішного переведення виховних цілей у перспективу життєдіяльності, за переконанням І. Д. Бега, є орієнтація педагога на виховання успіхом. Адже неможливо формувати позитивну особистість у діяльності, яка приносить людині постійні невдачі. Лише успіх формує в ній достатню віру в себе: «Виховання успіхом, надання допомоги в прагненні вихованця задовольнити потребу в гідному місті в колективі однолітків – шлях створення довірливих взаємин творчої співдружності дорослих і дітей» [1, с. 26].

М. С. Замишляєва обґрунтовує розвиток оптимізму впливом таких чинників соціалізації, як місто чи село, що визначає стиль поведінки індивіда. На її думку, оптимізм має структуру, що включає три етапи: етап первинної оцінки ситуації, етап оцінки ресурсів регулювання, етап вибору стратегій та стилів поведінки [5, с. 10]. У вихованні оптимістичного ставлення до життя доцільно використовувати взаємодію між емоцією радості, пізнавальними процесами та поведінкою. Чим більшим є позитивне уявлення людини про себе, стверджує А. М. Калошин, тим оптимістичнішим є її ставлення до життя [7]. Більшість людей вважає себе невдахами, які незадоволені життям та собою. Плануючи справу, такі люди часто зосереджуються на поразці, забуваючи, що жодна важлива справа неможлива без віри в успіх. Тому вчений рекомендує сформувати позитивне уявлення про себе.

М. Мольц пропонує для цього використовувати позитивне мислення. Суть його рекомендацій полягає в тому, щоб, з одного боку, формувати позитивний образ власного «я» під впливом успішних вчинків, а з іншого – допомогти вистояти під час невдачі [11]. Людина з оптимістичним ставленням до життя за жодних несприятливих

обставин не зневіриться в собі, обов'язково передбачить свої прорахунки наступного разу. Успіхи підкріплюють «я-концепцію» такої людини, невдачі виконують коригувальну функцію.

Оптимістичне ставлення до життя, віра в позитивні можливості дитини були основою діяльності А. С. Макаренка, який розробив актуальну до наших часів програму ставлення до особистості вихованця. У навчально-виховному процесі потрібно використовувати такі методи, які зробили б життєдіяльність радісною, цілеспрямованою, щасливою. А. С. Макаренко у своїй педагогічній теорії і практиці активно використовував передусім радість і обґрунтовану ним систему перспективних ліній, яка передбачала існування постійного цілепокладання. Сутність і значення дитячої радості полягає в тому, що вона є найважливішим засобом перетворення важких обов'язків дитини на джерело та стимул творчої життєдіяльності та оптимізму. Організована педагогами дитяча радість вносить у життя дітей необхідний елемент задоволення; саме цей метод необхідний для виховання оптимістично налаштованих, бадьорих і життєрадісних людей [10].

Як стверджує Г. Г. Ващенко, романтизм, потяг до незвичайного і героїчного можуть сприяти розвитку відваги, появі високих поривань тощо. Педагог застерігає, що за відсутності нормального соціального оточення, умов родинного життя і правильного виховання намагання підлітка відстояти своє «я» може проявитися в незадовільній поведінці, недисциплінованості, а романтизм, схильність до пригодництва можуть призвести до того, що підліток пристане до якихось кримінальних елементів. Добре продумане планування праці хоч і забезпечує успіх, але це відбувається лише частково. Без наполегливості найкращі плани можуть залишитися нереалізованими [2].

Вершина гідності людини – у прагненні віднайти сенс життя. «Найбільш благородний смисл життя для тих людей, хто, будучи позбавлений можливості віднайти смисл у справі, творенні, переживанні чи любові, за допомогою самого ставлення до свого тяжкого становища, яке вони об'єктивно змінити не можуть, підносяться над ним...» [2, с. 34]. Найголовніше в роботі педагога – спрямувати зусилля, енергію молодих людей у певне русло, організувати поступ спочатку до ближніх, а від них уже до більш далеких життєвих перспектив. Якщо мети досягнуто, у людини формується оптимістичне ставлення до життя і їй легше досягати нової перспективи.

«Школа радості» В. О. Сухомлинського найповніше розкриває бачення людини в «оптимістичній перспективі», з оптимістичним ставленням до життя. Саме внутрішній світ людини, її світобачення і світовідчуття стають основою педагогічної взаємодії між вихователем і вихованцем. Найголовніші чинники успіху виховання – оптимістичне ставлення до життя та віра в дитину. У цьому В. О. Сухомлинський бачив джерело творчої енергії, психічної рівноваги, здоров'я вихователя й вихованця. Педагог вказував на взаємозалежність і взаємовплив успіху й оптимістичного ставлення до життя. За спостереженнями В. О. Сухомлинського, відчуття радості

успіху справляє на дитину чималий стимулюючий вплив: «Вона переживає хвилююче почуття радості, вона торжествує, переживає незабутні хвилини відкриття... Так, уся справа у вірі у свої сили, в емоційному стимулі» [14, с. 511].

Педагогічна мудрість виховання полягає в тому, щоб дитина ніколи не втрачала віру у свої сили, не відчувала, що в неї нічого не виходить: «Оптимізм, життєрадісне світосприймання, почуття впевненості у своїх силах – це, образно кажучи, світлий вогник, який осяває шлях дитині. Погасне цей вогник – і дитина опиниться в мороку, у самотині, її охопить безвихідна туга і безнадія» [14, с. 512].

Хочемо зазначити, що сучасні підходи до виховання оптимістичного ставлення до життя є неоднозначними. Погляди дослідників розходяться стосовно поняття оптимістичного ставлення до життя, його структури, функцій та властивостей. На думку Н. В. Самоукіної, потрібно не завищувати самооцінку під час успіху і не занижувати під час невдачі. Психолог впевнена: навіть у найскрутніший період життя можна не просто існувати, а радіти кожному дню, бути оптимістом, сильним і впевненим у власному майбутньому. Життєва позиція має бути активною: потрібно не тільки допомагати людям, а й втілювати власні бажання, досягати поставлених цілей, прагнути до реалізації інтересів [12].

У своїх дослідженнях Т. О. Грабовська та О. В. Киричук виокремлюють два важливих типи мотивації поведінки, які впливають на оптимістичне ставлення до життя: мотивацію успіху та мотивацію на невдачу. Мотивація на успіх – позитивна. В основі активності людини, яка розпочинає справу, лежать надія на успіх і потреба в його досягненні. Мотивація на невдачу є негативною і визначає активність людини, спрямовану на уникнення осуду, покарання. Ще не розпочавши справу, людина вже боїться можливої невдачі, зовсім не сподіваючись на досягнення успіху. Як стверджують вчені, особи, спрямовані на успіх, активні, ініціативні, є оптимістами. Якщо їм трапляються перешкоди, вони шукають шляхи їх подолання. Продуктивність діяльності, активність можуть не залежати від зовнішнього контролю. Такі люди відрізняються наполегливістю в досягненні мети, схильні планувати своє майбутнє на далеку перспективу [3].

На думку В. Є. Чудновського, оптимістичному баченню життя протиставляються такі негативні явища, як алкоголізм і наркоманія, які впливають на формування особистості, передусім у підлітковому віці. Втрата життєвої позиції, життєрадісності ставить під загрозу нормальний розвиток особистості [18]. Однією з умов втрати оптимізму, схильності до суїцидальної поведінки є соціально-психологічна дезадаптація.

І. П. Ящук, досліджуючи питання життєвої компетентності особистості, розглядає певні знання, вміння, життєвий досвід, необхідні для вирішення життєвих завдань і продуктивної реалізації власного життя. У процесі організації соціальної поведінки, на думку науковця, необхідно відкривати перед вихованцем перспективи та допомагати їм досягати успіхів [19], що є умовою набуття особистістю

знань, вмінь, життєвого досвіду, необхідних для оптимістичного світобачення, розв'язання життєвих завдань. Сучасне розуміння оптимізму ґрунтується на бадьорому і життєрадісному світовідчутті, вірі людини у власні можливості, в успіх, у краще майбутнє. Зазначений підхід передбачає впевненість індивіда в тому, що у світі панують справедливість, позитивне начало, добро та усвідомлення людиною власної спроможності до духовного розвитку, морального удосконалення, творчої самореалізації.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Слід сказати, що проблема оптимістичного ставлення людини до життя є найактуальнішою в підлітковому віці. Саме в цей час формується здатність особистості орієнтуватися в житті, реалізовувати свої здібності, самостверджуватися, отримувати визнання, бажання спробувати себе в різних соціальних ролях. Праці психологів та педагогів різних епох допомагають краще усвідомити розуміння оптимістичного ставлення до життя і є методологічною основою для вивчення цього явища.

На нашу думку, подальшого дослідження потребує проблема розробки практичних шляхів формування оптимістичного світосприйняття підлітків.

Бібліографія

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру: підручник для педагогів. Боффо-ло-Мюнхен: Спілка української молоді, 1957. 270 с.
3. Грабовська Т. Формування позитивної мотивації діяльності особистості. Рідна школа. 2002. № 4. С. 12–14.
4. Данилова Л.В. Формувати особистість нового типу. Педагогіка і психологія. 2000. № 3. С. 59–64.
5. Замышляева М.С. Оптимизм и пессимизм в совладающем поведении в юношеском возрасте. Москва, 2006. 22 с.
6. Зелигман М. Как научиться оптимизму: советы на каждый день. Москва: Вече, 1997. 432 с.
7. Калошин А. Теорія та практика позитивного мислення. Педагогіка толерантності. 1999. № 2. С. 80–88.
8. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді. URL: <http://osvita.ua/legislation/Serosv/47154>.
9. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции. Москва, 1972. 575 с.
10. Макаренко А. С. Педагогічна поема. Київ: Либідь, 2003. 736 с.
11. Мольц М. Это я, или как стать счастливым. Москва, 1992. 192 с.
12. Самоукина Н. В. Психология успеха. Москва, 2001. 240 с.
13. Сохань Л. В. Жизненная программа личности как способ сознательной организации ее жизнедеятельности. Київ: Наукова думка, 1982. С. 228–255.
14. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 4. 654 с.
15. Титаренко Т.М. Испытание кризисом. Одиссея преодоления. Київ: Людопринт Україна, 2009. 277 с.

16. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва: Прогресс, 1990. 368 с.
17. Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики. Минск: Коллегиум, 1992. 253 с.
18. Чудновский В. Э. Смысл жизни. Проблема относительной эмансипированности от «внешнего» и «внутреннего». Психологический журнал. 1995. № 2. С. 15–26.
19. Ящук І. П. Формування життєвої компетентності особистості старшокласників загальноосвітніх шкіл України. Київ, 2001. 21 с.

ВИХОВАННЯ ОПТИМІСТИЧНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ ПІДЛІТКІВ ЯК ВАЖЛИВА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається виховання оптимістичного світосприйняття підлітків як важлива педагогічна проблема. Розкривається думка, що праці психологів та педагогів різних епох допомагають краще усвідомити розуміння оптимістичного ставлення до життя і є методологічною основою для вивчення цього явища. Стверджується, що сучасне розуміння оптимізму ґрунтується на бадьорому і життєрадісному світовідчутті, вірі підлітка у власні можливості, в успіх, у краще майбутнє.

Ключові слова: оптимістичне світосприйняття, підліток, духовний розвиток, психолого-педагогічна проблема.

L. Sokolovska

CULTIVATION OF OPTIMISTIC ATTITUDE TOWARDS LIFE OF ADOLESCENTS AS AN IMPORTANT PEDAGOGICAL PROBLEM

The article deals with cultivation of optimistic attitude towards life of a personality as a psychological and pedagogical problem. It has been substantiated, that the works of psychologists and teachers of different epochs help you understand the concept of optimistic attitude towards life better, and that they are the methodological basis for the study of this phenomenon. Current understanding of optimism is based on cheerful attitude to the world, faith in our own human capabilities, success, in a better future.

Key words: optimistic attitude towards life, adolescent, spiritual development, psychological and pedagogical problem.

Соколовська Людмила Михайлівна, викладач Житомирського агротехнічного коледжу.

lm.2012@ukr.net